

Laatvliegers en andere bijzonderheden

Ivo Raemakers

Hoewel de afgelopen zomer mij niet als bijzonder mooi en warm in het geheugen gegrift staat, was het jaar als geheel, volgens de knmi-statistieken, wel uitzonderlijk warm. Deze kwalificatie geldt bovendien niet alleen het afgelopen jaar maar het gehele laatste decennium. Je zou verwachten dat een reactie van aculeaten in zo'n geval niet kan uitblijven. Om hier iets met zekerheid over te kunnen zeggen is langjarig en nauwkeurig onderzoek nodig in een vast onderzoeksgebied. Dat is mij nog niet vergund maar desondanks zou een aantal waarnemingen van het afgelopen jaar toch wel eens verband kunnen houden met de recente reeks warme jaren.

Allereerst betreft dit waarnemingen van werksters van weidehommel (*Bombus pratorum*) en tuinhommel (*Bombus hortorum*) in de nazomer en herfst. De weidehommelwerksters kwam ik op 13 en 15 september tegen op Schiermonnikoog, alwaar ze stuifmeel verzamelden op zeeaster (*Aster tripolium*). De normale levenscyclus van deze soort is me inmiddels redelijk bekend van de volken die zich elk jaar ontwikkelen in kunstmatige nestgelegenheden in de tuin van mijn ouders in Weert. De eerste mannen verschijnen hier al eind april en de volken desintegreren vaak al in mei. In juli vliegt er hooguit nog een enkele jonge koningin.

Werksters in september doen dus een tweede generatie vermoeden.

Hetzelfde verhaal geldt min of meer voor de tuinhommel. Hiervan vlogen werksters gedurende de hele maand oktober op monnikskap in een tuin in de uiterwaarden bij Wageningen. De laatste waarneming van een werkster met stuifmeelklompjes werd gedaan op 31 oktober. In Weert desintegreren de tuinhommelvolken meestal in juni. Van de tuinhommel is min of meer bekend dat er een tweede generatie op kan treden (Westrich, 1990; Prys-Jones & Corbet, 1987), maar in Nederland waren hiervoor tot dusverre geen aanwijzingen (Peeters et al., 1999). Voor de weidehommel vermelden, voor zover mij bekend, alleen Prys-Jones & Corbet (1987) het vermoedelijk optreden van een tweede generatie. Nochtans voeren Peeters & Roos (1997) een drietal septemberse

weidehommelwerksters op, eveneens voor Schiermonnikoog, maar besteden verder geen aandacht aan de late vliegtijd.

Behalve het optreden van extra generaties kan ook een, al dan niet tijdelijke, uitbreiding van het areaal plaatsvinden als gevolg van een warme periode. In dat beeld past de waarneming van de maskerbij *Hylaeus cornutus*. Van deze soort ving ik op 4 juli een op zandblauwtje (*Jasione montana*) foeragerend vrouwtje bij Weert langs de spoorlijn Weert-Eindhoven. *Hylaeus cornutus* is waarschijnlijk een nieuwkomer in de Nederlandse fauna. De eerste waarneming stamt uit 1977 en werd gedaan te Maastricht (Lefebvre, 1978). Daarna rukte de soort verder op en de noordelijkste waarneming tot dusverre werd verricht te Thorn in 1991. Getuige de nieuwe waarneming gaat de uitbreiding nog steeds door. Overigens was de betreffende vindplaats erg in trek bij maskerbijen. Behalve *Hylaeus cornutus* werden dezelfde dag ook *H. annularis*, *brevicornis*, *hyalinatus*, *signatus* en *variegatus* gevangen. Als extra bijzonderheid werden op deze plek enkele vrouwtjes van de klokjesbij *Chelostoma campanularum* aangetroffen, die stuifmeel verzamelden op zandblauwtje. *C. campanularum* geldt als oligolectisch bezoeker van het geslacht *Campanula* (klokjessoorten), maar klaarblijkelijk moet deze oligolectie tot de klokjesfamilie (*Campanulaceae*) worden opgetrokken.

Twee andere uitgesproken warmteminnende soorten die bij Weert werden aangetroffen zijn *Ceratina cyanea* en *Lasioglossum pallens*. Net als in 1998 werd een mannetje van *C. cyanea* gevangen in het heide- en stuifzandgebied ten westen van Weert. Een populatie is hier nog niet ontdekt. Van de groefbij *Lasioglossum pallens* werd op 9 mei 1999 een mannetje gevangen langs het Wijffelterbroek te Weert. Deze soort werd in 1997 voor het eerst in Nederland gevangen en wel in de ENCI-groeve en de groeve 't Rooth. De Weerter vindplaats betreft een zeer afwijkende biotoop, namelijk de rand van een broekbos. Het gevangen mannetje zwermde samen met enkele andere bijen rond een eik. Van de andere exemplaren kon niet worden vastgesteld of dit ook groefbijen betrof of toch maar gewoon zandbijen. Vooralsnog lijkt het aannemelijk dat het een zwervend exemplaar betreft. Ten slotte werden in een berm bij Leuvenheim (Gld) nog de dikpootbij *Melitta nigricans* en de mier *Myrmecina graminicola* waargenomen. Voor beide soorten ligt deze vindplaats aan de noordwestrand van hun Nederlandse areaal.

Van geheel andere orde is de waarneming van eigenaardig gedrag bij de metselbijen *Osmia rufa* en *Osmia cornuta*. Op 1 mei vond mijn vader tientallen van deze bijen rondzwermend voor een recent verzakte slootkant terwijl hij mij opwachtte bij station Weert. Uiteraard ging ik na aankomst mee kijken naar dit verschijnsel. Het bleek dat alle dieren twee gangetjes in de verzakte slootkant in en uit gingen. In eerste instantie dachten we aan een ons onbekende communaal nestelende metselbij met grote roodzwarte vrouwtjes en oranjebruine mannetjes. Maar zoals gezegd bleken het *Osmia cornuta* en *rufa* te zijn en dan ook nog eens allemaal vrouwtjes. Verder dan dat hebben we toen niet gekeken en nu rest dus de vraag waarom al die vrouwtjes die twee gangen in gingen. Als ze leem verzamelden voor hun nest, waarom dan per se in die twee gangen en niet op een willekeurige plek in die slootkant? (Een kwestie van orientatie en efficiëntie? Ik heb zelf waarnemingen van vrouwtjes van de spinnendoder *Auplopus carbonarius* en de plooiwingswesp *Euodynerus dantici* die steeds terugkeerden naar dezelfde plek (groeve) om vochtig zand of leem te verzamelen voor hun nestbouw TP.) Onafhankelijk van het feit of er al dan niet leem werd verzameld, impliceert het gebruik van de gangen dat beide soorten daar heel gericht iets aantrekkelijks konden waarnemen. Het alternatief van communaal nestelen lijkt mij althans niet waarschijnlijk. Ik ben benieuwd of iemand een van deze verklaringen kan onderbouwen

of zelf misschien een betere heeft. Overigens is de betreffende slootkant inmiddels met stenen verstevigd.

Literatuur

Lefeber, V., 1978. Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata voornamelijk in 1976 en 1977.

- Entomologische Berichten 38: 134-138.

Peeters, T.M.J. & M. Roos, 1997. Hommelen op Schier. - Bzzz 5: 19-21.

Peeters, T.M.J., I.P. Raemakers & J. Smit, 1999. Voorlopige atlas van de Nederlandse bijen (Apidae). - EIS-Nederland, Leiden.

Prys-Jones, O.E. & S.A. Corbet, 1987. Bumblebees. - Cambridge University Press, Cambridge.

Westrich, P., 1990. Die Wildbienen Baden-Württembergs. Spezieller Teil. Die Gattungen und Arten. 2., verb. Aufl. - Ulmer, Stuttgart.